

2. Bakgrund

2.1 Från korn till öl

Öl tillverkas av korn, humle, jäst och vatten. I så kallad internationell lager tillsätts oftast också råfrukt av något slag, till exempel majs, men det gör inte Pripps längre. Först läggs kornet i blöt under ett dygn (stöpning) och får sedan gro i fem dagar. Sedan torkas kornet (kölning), groddarna rensas bort, och återstoden, malten, krossas. Detta första steg gjordes i början av 1900-talet vid varje enskilt bryggeri, men är idag centraliserat. Pripps i Göteborg får sedan 1979, då Carnegies mälteri lades ned, sin malt från bryggeriet i Bromma. Den krossade malten blandas med vatten och värms upp i mäskpannan under några timmar så att maltsocker frigörs. Från den bildade mäskan avskiljs de fasta delarna, draven som blir djurfoder, och vätskan förs in i vörtpannan, där den blandas med humle som ger ölen smak, och kokas sedan i 90 minuter. Detta är själv bryggningen. Efteråt silas vörten från humlerester och kyls ner, och jäst tillsätts. Vid jäsningen omvandlas sockret av jätten till alkohol och kolsyra. Jäsningen sker i ståltankar vid en temperatur på 8-12 grader och tar cirka två veckor. Därefter lagras ölet minst två veckor, beroende av öltyp, vid 0-8 grader. Därefter filtreras jästresterna bort och ölet pastöriseras och tappas (Davidsson 1978:19, Bejram 1991, Pripps hemsida 011129).

På detta sätt har öl tillverkats i Sverige sedan 1840-talet, då det underjästa bayerska ölet introducerades, även om till exempel jäsningen tog betydligt längre tid förr. Det tidigare så kallade svenskölet, som jäste under kort tid under hög temperatur och inte lagrades, höll en sämre kvalitet och hade sämre hållbarhet, och produktionen av detta minskade stadigt under 1800-talets andra hälft. Mot slutet av 1870-talet kom ytterligare en ölsort till Sverige, den böhmiska pilsnern, och denna trängde undan det bayerska lagerölet och är den helt dominerande öltypen idag. Införandet av de utländska öltyperna var en viktig förutsättning för branschens expansion (Nilsson 1983:10-11)

Läsk tillverkas genom att citronsyra och socker löses upp var för sig tillsammans med vatten och smakråvara. Denna blandning kallas syrup och blandas sedan med kolsyrat vatten, premixning, innan den tappas. Mineralvatten tillverkas efter samma princip. En färdigförberedd lösning av salter blandas med kolsyrat vatten till färdig dryck (Bejram 1991:6-7).

2.2 Från skråväsende till storindustri

Tillverkningen av öl hörde länge till självhushållningen på landsbygden och det var ofta kvinnorna som skötte den (Davidsson 1978:11). Men på 1600-talet organiserades

näringsen i enlighet med det rådande skråsystemet. Det första bryggarskrået bildades i Stockholm 1635 och 1661 fick Göteborg sitt bryggareämbete. Bryggerierna på denna tid var mycket små enheter som drevs hantverksmässigt. Skråväsendets avskaffande 1846, det bayerska ölets introducering, nykterhetspolitiska strävanden och industrialiseringen och urbaniseringen i Sverige, var de viktigaste skälen till att näringsen omvandlades till industri under 1800-talets andra hälft (Nilsson 1983:9ff). Branschen expanderade och snart hade varje stad sitt eget bryggeri. En större stad som Göteborg hade nio bryggerier 1899. Den mekanisering som tack vare ångmaskinen påbörjades i slutet av 1800-talet, ledde till kraftigt ökad effektivitet i produktionen, och samtidigt startade koncentrationssträvanden. Redan på 1880-talets slut fördes ett flertal av bryggerierna i Stockholm samman i en enda koncern. 1905/06 fanns 240 bryggerier i Sverige och sedan dess har antalet bara blivit färre. Både konsumtionsminskningar, men framför allt sammanslagningar och nedläggningar har varit orsaken till det (Nilsson 1983:12-13). Pripps är ett utmärkt exempel på branschens utveckling och företaget har själv varit ett av de dominerande bryggeriföretagen i Sverige sedan 1928, då bolaget köpte Carnegie och året innan gått samman med Lyckholms. Pripps har aktivt deltagit i denna strukturutveckling, vilket efterföljande delkapitel kommer att visa (Hamberg 1985:239-240).

När bryggeriindustrin tog fart i Sverige från mitten av 1800-talet och fram till sekelskiftet 1900, kom flertalet bryggeriarbetare från landsbygden. Befolkningsökningen hade varit mycket kraftig, försörjningen i jordbruket klarade inte alla, medan industrin som växte upp i städerna krävde arbetskraft. Bryggerierna var en bransch som krävde ganska många arbetare. 1890 var Carnegies porterbryggeri Göteborgs största arbetsplats med 450 anställda, och till det kunde räknas ytterligare 13 bryggerier och två mälterier i staden. Bryggerinäringsen var alltså en viktig del av stadens näringsliv, tillsammans med varvs- och verkstadsindustri, men också tobaksindustri, sågverk och textilindustri hade sin betydelse. Även om handel och sjöfart ännu var den ekonomiska basen i staden (Skarin Frykman 1993:45-46).

I början av år 2001 fanns ännu drygt 400 anställda vid Göteborgs enda bryggeri, Pripps i Västra Frölunda. Våren 2002, då tillverkningen upphört, väntas cirka 250 vara kvar.

2.3 Från Stampen till Falkenberg

Det här avsnittet om Pripps historia bygger i huvudsak på Artur Attmans Bryggerinäringen i Göteborg 1810-1961, samt Ove Hambergs Svensk bryggeriindustri 1885-1985.

1828 arrenderade Johan Albrecht Pripp ett bryggeri på Stampen i Göteborg, som startats 1758 av Lorentz Ekman. När J A Pripp 1844 köpte bryggeriet hade verksamheten redan hunnit bli den största i staden, bortsett från porterbryggeriet vid Klippan som endast tillverkade porter och ale. Vid slutet av 1870-talet uppgick produktionen vid Carnegie porterbruk och Pripps i ungefär samma kvantiteter (ca 40 000 hl/år), men eftersom portern var dyrare än öl var försäljningsvärdet för Carnegie betydligt högre (Attman 1961:97). När sonen Frosten Carl Pripp gått in som delägare och bildat bolaget J A Pripp & Son 1859 började företaget satsa på bayerskt öl. 1862, efter omfattande nyanläggningar och sedan sonen helt övertagit ägarskapet, kom det nya ölet ut på marknaden, några år efter ett par andra konkurrenter. Ändå lyckades Pripp & Son behålla sin ledande ställning i Göteborg, och från 1880-talets början var bryggeriet helt dominerande i staden. Den ökande produktionen och tappningen på flaskor i stället för på tunnor ledde till att antalet anställda växte kraftigt. I mitten av 1880-talet arbetade sålunda ett 40-tal sköljerskor i företaget (Attman 1961:72, Hamberg 1985: 233-234, Pripps hemsida 011129).

J A Pripp avled 1865 och sonen Carl Pripp 1878, men Pripp & Son behöll karaktären av familjeföretag till 1889 då bryggeriet gick samman med två andra stora bryggerier, Eriksbergs bryggeri och Göteborgs Bryggeri. Ett nytt aktiebolag bildades, AB Göteborgs Förenade Bryggerier, där Pripps var den dominerande tillverkningsenheten. Svenskölstillverkningen upphörde här 1892. Sedan 1884 tillverkades också pilsner, men denna fick en mycket begränsad avsättning jämfört med det bayerska lagerölet, ända till efter första världskriget, vilket var en utpräglad göteborgsk företeelse. Inte förrän efter vid andra världskrigets slut översteg Pripp-bryggeriets produktion av pilsner den av lagerölet. 1892 startades bryggeriet Kronan i Majorna av bland andra J A Pripps sonson Henrik Pripp, och 1902 övertogs det av AB J A Pripp & Son. Från detta år koncentrerades produktionen till Pripps bryggeri. Eriksbergs öltillverkning upphörde 1901 och Kronan lades ned 1917. Den stora konkurrenten var nu J W Lyckholm & Co som grundats i början av 1880-talet, och som med hjälp av ny modern teknik och produktion kunde växa snabbt. Vid sekelskiftet var de jämnstora, men sedan expanderade Pripps medan Lyckholms stagnerade (Attman 1961:121). Efter första världskriget köpte Pripps bryggerier i bland annat Uddevalla, Strömstad, Trollhättan och Vänersborg (Hamberg 1985:239ff). Några lades ner bara ett par år efter köpet, andra fortsatte

verksamheten till början av 1960-talet. Som skäl till förvärven angavs ny lagstiftning som försvårade försäljningen på andra orter.

Redan 1912 ingick Pripps och Lyckholms ett samarbete genom gemensamt ägande av Münchenbryggeriet i Göteborg, och när ägaren Melcher Lyckholm dog 1924 påbörjades diskussioner som ledde till en fusion av de båda företagen 1926. AB Pripp & Lyckholm kallades det nya företaget som fortsatte expansionen genom att 1928 köpa aktiemajoriteten i Carnegie porterbryggeri som då ägdes av Vin och Spritcentralen. Nu hade företaget tagit över hela Göteborgsmarknaden, och en del av den regionala runt omkring, förutom några svagdricksbryggerier som köptes in under 1940-talet. Fusionen medförde viktiga rationaliseringsåtgärder som gemensam utkörning, samordning av sortiment och införandet av enhetliga etiketter. Efter andra världskriget skedde en ny snabb utveckling då företaget blev till en västsvensk koncern. Läsk hade kommit att bli en efterfrågad vara och i stället för att bygga upp en egen produktion förvärvades 1950 Göteborgs dominerande tillverkare, AB Apotekarnes Förenade Läskedrycksfabriker. Året efter köptes flera bryggerier i Värmland, Dalarna och Västergötland, och 1955 även i Örebro och Jönköping. 1961 köptes också Eskilstuna Bryggeri och AB Malmö Förenade bryggerier, som lagt under sig hela den skånska marknaden. Fortfarande var öl och läsk i huvudsak regionala produkter som såldes i närområdet, förutom porter och vissa specialöl. I och med de senare förvärven hade Pripp och Lyckholm nu på allvar tagit upp kampen med den andra stora svenska bryggerikoncernen AB Stockholms Bryggerier.

1963 var de båda koncernerna överens om att gå samman, för att utnyttja stordriftsfördelarna, stärka sin konkurrensförmåga och möta den ökande utländska konkurrensen på starkölsmarknaden. Tillsammans skulle de kunna åstadkomma en snabbare strukturrationalisering. Det nya bolaget kom att kallas Pripp-Bryggerierna AB och 1964 stod det för 65 procent av produktionen av alla maltdrycker i Sverige och 56 procent av läskedryckerna. Det långsiktiga målet var att skapa tre stora produktionsställen, i Stockholm, Göteborg och Malmö. 1963 hade koncernen 35 tillverkningsenheter varav 30 ölbryggerier. 1977 fanns endast 11 enheter varav två hade upphört med maltdryckstillverkning. 1974 blir Pripps efter ett riksdagsbeslut ett statligt ägt företag till 60 procent, bland annat på grund av en debatt att privata vinstintressen inte skall få driva upp ölkonsumtionen. 1977 höjs statens ägarandel till 75 procent, och samma år köps AB Falken i Falkenberg och AB Sandwalls Ångbryggeri i Borås. Bryggeri AB Falken blir ett dotterbolag till Prippkoncernen, som nu får en marknadsandel på cirka 74 procent. (Pripps hemsida 011129, Hamberg 1985:255). 1976, den 18 juni, invigs Pripps nya bryggeri i Västra Frölunda i Göteborg. Det ersatte fem

tidigare tillverkningsenheter i staden, Pripps bryggeri på Stampgatan, Lyckholms, Carnegie, Apotekarnes i Gårda och Björkens vattenfabrik i Haga som tillverkat Coca-Cola sedan 1953, då förbudet mot denna dryck hävdes.

Mellanölsförbudet 1977 vållade kris i branschen och staten tog genom ett nybildat bolag Brygginvest AB nya grepp för att initiera och medverka vid strukturförändringar. Det innebar bland annat att Pripps lade ner bryggerierna i Arboga, Borås, Tingsryd, Gällivare och Torsby, och 1984 såldes Bryggeri AB Falken för öka konkurrensen. 1981 blev Volvo ägare till 25 procent av Pripps genom köpet av Beijerinvest. 1985 övertog Statsföretag Volvos andel och företaget blev till 100 procent statligt ägt. 1987 börsnoterades Statsföretag under namnet Procordia, och en mindre del av ägandet såldes ut. 1990 gick Procordia samman med Provendör och Pharmacia, vilket fick till följd att Volvo åter blev ägare till Pripps, via Procordia, med 42,5 procent av aktierna. Lika stor andel fick staten. 1993 splittrades Procordia och konsumentvarudelen fick Volvo som huvudägare. 1995 bildades Pripps Ringnes, genom en affär med norska Orkla. 1996 tog Orkla över Volvos 50-procentiga ägarandel och blev ägare till hela bryggerikoncernen, som nu också innefattar ett antal stora bryggerier i Ryssland, Baltikum och Ukraina (Pripps hemsida 011129, samt mail från Göran Orre, informationsdirektör på Pripps).

1992 lägger Pripps ned sitt bryggeri i Sundsvall och 1993 även det i Malmö. Nu finns bara Göteborg, Bromma och Ramlösa vattenfabrik kvar. 1997 lämnar Coca-Cola det mångåriga samarbetet med Pripps och bygger en egen tillverkningsenhet utanför Stockholm, vilket blir ett hårt slag för Pripps i Göteborg. Under 1980-talet hade denna läskedryck blivit en mycket viktig produkt för företaget.

I maj 2000 bildar Carlsberg och Orkla, som äger Pripps Ringnes, ett nytt bryggeriföretag, som får namnet Carlsberg Breweries A/S. Det nya bolaget ägs till 60 procent av Carlsberg och till 40 procent av Orkla. I Sverige innebär det att det av Carlsberg sedan 1995 ägda Falcon-bryggeriet (tidigare Falken), tillsammans med Pripps bildar Carlsberg Sverige. Den 9 maj meddelar företaget att Pripps bryggeri i Göteborg skall läggas ner, och att endast enheterna i Stockholm och Falkenberg blir kvar. En hel del utrustning kommer att flyttas till Falkenberg. Tills vidare får lagerverksamheten vara kvar i Göteborg.